

Du įžymūs XX a. fizikai, susiję su Lietuva

Two outstanding physicists of 20th century with Lithuanian background

Andrius Bernotas

Vilniaus universitetas, Fizikos fakultetas, Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
andrius.bernotas@tfai.vu.lt

„Lietuvos fizikų ir astronomų sąvado“ [1] autoriai nebuvo užsibrėžę pateikti biografinių duomenų apie tuos fizikus ir astronomus, kurie nedirbo Lietuvoje – nors galbūt joje gimė, augo ar gavo išsilavinimą. Todėl jame nerasime Bruno Pontekorvo aspiranto Genacho Micelmacherio (Guenakh Mitselmakher), kurio su bendradarbiais kurta kompiuterinė programa *Coherent WaveBurst* 2016 m. padėjo aptikti gravitacines bangas, ir kitų išsibarsčiusių po pasaulį litvakų ir ne tik.

Nukritus „geležinei uždangai“, daugiau sužinojome apie lietuvių emigrantų pasiekimus moksle. Nemažai jų lankėsi gimtinėje, įvairias būdais prisidėjo prie mokslo plėtros, sulaukė pripažinimo ženklų Lietuvoje: titulu, vardų ir apdovanojimų. Žinome ir naujuosius mūsų emigrantus – mobilius mokslininkus, pasiekusius aukštų įvertinimų, garsinančius Lietuvos vardą svetur.

Bet yra, atrodo, dar įdomių atvejų, kurie beveik negirdėti. Norėtusi priminti porą tokių, susijusių su Europos branduolinių mokslinių tyrimų laboratorija CERN, kadangi 2017 m. birželio 27 d. Lietuva jau pasirašė asocijuotosios narystės šioje tarptautinėje organizacijoje sutartį.

1 pav. Iš kairės: Pierre Auger, Edoardo Amaldi, Lew Kowarski. 1952-02-16, diena po pirmojo provizorinės CERN tarybos posėdžio. Šaltinis: CERN

Levas Kovarskis (Leo Kowarski) – žmogus, kurio pavardė skamba kaip lietuviško miestelio pavadinimas. Branduolinės energetikos žinovas, specialistas, asmeniškai dalyvavęs kuriant šios energetikos pagrindus Prancūzijoje ir Kanadoje. Mokslinės karjeros pradžioje – Frederiko Žolio-Kiuri (Frédéric Joliot-Curie)

padėjėjas. Vienas iš CERN „tėvų-kūrėjų“, pradžioje buvęs laboratorijos eksperimentinės dalies vadovu. Iš Prancūzijos prieš pat gresiančią nacių okupaciją L. Kovarskiui su bendradarbiais pavyko į Angliją pergabenti tuo metu visas pasaulyje gautas sunkiojo vandens atsargas. Be šitų išteklių ir – pasirodo, kaip sužinota vos prieš dešimtmetį! – be jau turėtų eksperimentinių žinių apie grandines branduolines reakcijas nacistinei Vokietijai greitas kelias į branduolinio ginklo sukūrimą buvo užkirstas.

2 pav. Alex Montwill. Šaltinis: www.iopireland.org

Aleksas Montvila (Alex Montwill) – Rygoje gimęs kilmingos Lietuvos giminės atžala, pasibaigus karui atsидūręs... Airijoje! Buvo vienas pirmųjų Airijos mokslininkų, pradėjusių dirbti CERN praėjusio amžiaus 6-ojo dešimtmečio pabaigoje. Dublino universiteto koledže vadovavo Fundamentinių dalelių tyrimų grupei, kuri, tapusi Europinio branduolinių emulsijų sambūrio dalimi, vykdė plačius smulkesnių už branduolį dalelių tyrimus ir pirmą kartą pastebėjo dalelės, turinčios žavųjį kvarką, atsiradimą ir išnykimą. Airijos karališkosios mokslų akademijos narys A. Montvila iki šiol prisimenamas ne tik fizikų kaip buvęs dėstytojas, bet ir plačiai žinomas visuomenei. Airijos transliuotojas RTE1 1984–1994 m. savo klausytojams pateikė bene 150 jo rengtų radijo pašnekesių apie fizikos mokslą ir jo istoriją. Parašė mokslo populiarinimo knygų, kurios galbūt sulauks savo skaitytojo pas mus.

Reikšminiai žodžiai: įžymūs fizikai, fizikos istorija, CERN

Literatūra

[1] E. Makariūnienė, L. Klimka, *Lietuvos fizikų ir astronomų sąvadas*, 2 leidimas (Vilnius, Fizikos institutas, 2001),